

Darko je Dukovski u knjizi dao jednu sažetu sliku o najburnijem razdoblju istarske povijesti, razdoblju s najvećim socijalnim, etničkim i političkim transformacijama. Knjigu se može preporučiti svima koji o Istri i Rijeci od 1918. do 1947. žele saznati ono najosnovnije, kao i znanstvenicima koji svoje teze namjeravaju obogatiti nekim općim podacima o stanju u Istri i Rijeci u tome razdoblju.

David Orlović

Andrej Bader, *Zaboravljeni egzodus 1915. – 1918.*, drugo, prošireno izdanje, Pula: Općina Ližnjan, 2011., 255 str.

Krajem 2011. godine iz tiska je izišlo drugo, prošireno izdanje knjige *Zaboravljeni egzodus 1915. – 1918.* autora Andreja Badera. Koautor prvog izdanja Ivan Mišković, kako stoji u uvodniku, nije sudjelovao u dopuni ovoga djela iz obiteljskih i osobnih obveza, ali je svoja sažeta razmišljanja prenio u predgovoru. Već na prvi pogled kvalitetnije grafičko oblikovanje ukazuje na učinjen napor u boljem prikazivanju problematike evakuiranog civilnog stanovništva južne Istre, točnije žena, djece i staraca u austrijske prihvatne logore te u mađarske, češke i moravske ruralne krajeve u razdoblju 1915. – 1918. godine. Napredak je vidljiv i u sadržajnom pogledu – prvotna istraživanja koja su, teritorijalno gledano, obrađivala područje današnje Općine Medulin, proširena su i na Općinu Ližnjan. Uz usmene izvore, koji nam na neposredan i emocionalan način približavaju i oslikavaju sve strahote koje su Istrani tada prolazili, te članke iz onovremenih novina, Bader se ovoga puta oslonio i na veći broj dokumenata koje je konzultirao u Arhivu Biskupije porečke i pulske, Uredu državne uprave u Istarskoj županiji – Matični ured Pula, Državnom arhivu u Pazinu i drugdje. Ti su izvori, od kojih možemo istaknuti matice umrlih i rođenih za pojedine prihvatne logore, bili od krucijalne važnosti u rekonstrukciji kretanja evakuiraca, više puta premještanih iz jedne lokacije na drugu, ali i pri utvrđivanju broja umrlih i rođenih u emigraciji.

Knjiga je kronološki strukturirana kroz 24 poglavlja, a za razliku od prvoga izdanja, poglavlja nose naslove, što čitatelju uvelike olakšava snalaženje među njima. U uvodu se autor osvrće na propust hrvatske histo-

riografije, marginalizaciju istraživanja tog “prvog istarskog egzodusa”. Navodi kako mu je cilj “detaljno rekonstruirati trogodišnju agoniju” te odgovoriti na dva osnovna pitanja: zašto je došlo do evakuacije i koliki je broj stradalih osoba.

Prva poglavlja knjige autor posvećuje kontekstualizaciji političkih i vojnih odnosa zemalja koje će ući u Prvi svjetski rat i njihovu odrazu na lokalnom istarskom planu. Znatan dio teksta odnosi se na prijepise odredbi i proglašenja o mobilizaciji i evakuaciji stanovništva južnoga dijela poluotoka. Time nas neposredno upoznaje s dokumentima, ali se, s druge strane, dobiva utisak da se više osvrće na pitanje kako je evakuacija provedena nego zašto. Na temelju usmenih iskaza prisilnih ratnih iseljenika iz sela na Puljštini autor zaključuje da je evakuacija provedena u svibnju 1915. bila sasvim nenadana, ali ostaje dojam da je izostala šira analiza koji su sve čimbenici doveli do takve situacije. Potrebno je upozoriti i na neke manje važne momente, poput autorova pomalo neuobičajena načina korištenja znanstvenoga aparata u slučajevima u kojima na više mjesta u tekstu citira prvo izdanje svoje knjige. Takvo što moglo bi se obrazložiti namjerom da se čitatelja uputi na integralno preuzete dijelove teksta, ali tu pretpostavku možemo odbaciti s obzirom na to da se autor toga nije striktno pridržavao.

Kroz ostala poglavlja Bader nam pruža dobro dokumentiran uvid u premještanja ratnih evakuiraca te gotovo pojedinačno prati i opisuje sudbine obitelji te njihove socijalne i zdravstvene tegobe s kojima su se nosili u tuđini. Detaljno su, po modelu prvoga izdanja, obrađena pitanja njihova odlaska, dolaska i razmjještanja u prihvatnim logorima; prehrambenih i zdravstvenih (ne)prilika i visokoga pomora djece; povratka dijela stanovništva 1916. te zalaganja hrvatskih zastupnika za povratak ostalih Istrana, što se ostvarilo u potpunosti tek 1918. godine. Čak tri poglavlja odnose se, s razlogom, na logor Gmünd, u koji je do konca listopada 1915. ušlo 15.000 istarskih Hrvata. Do kraja iste godine u njemu je, uslijed gladi, loših higijenskih uvjeta i slabe zdravstvene skrbi došlo do epidemije zaraznih bolesti (tifusa, skorbuta, variole, rubeole, difterije, tuberkuloze i dr.), od čega je umrlo 3.000 Istrana. Iz navedenoga je jasno zašto je bio proglašen *logorom smrti*. Tekst je bogato opremljen brojnim fotografijama i tlocrtima baraka, njihovih eksterijera i interijera, portretima obitelji, djece, vojnika, a onda i preslikama dokumenata – osobnih iskaznica, školskih svjedodžbi, dekreta.

Usporedo piše o situaciji u Istri, o rijetkima koji su ostali na rodnoj grudi radeći u Arsenalu, velikoj gladi koja je nastupila 1917., problemima s obradivanjem zemlje i dr.

Na kraju knjige autor je priložio nekoliko pjesama i transkribiranih tonskih zapisa te važan i nadasve koristan popis svih mještana i vojnih obveznika općina Medulin i Ližnjan umrlih u emigraciji i na ratnim frontama. Uz ime i prezime navedeni su mjesto/država i datum smrti, datum rođenja te ime roditelja.

Drugo, prošireno izdanje knjige *Zaboravljeni egzodus 1915. – 1918.* Andreja Badera bogato je dokumentirano i do sada najopširnije djelo na temu evakuacije civilnog stanovništva južnog dijela Istre u Prvome svjetskom ratu, njegovu stradanju u prihvatnim logorima, visokoj smrtnosti koja se odrazila i na demografsku sliku poratne Istre. U usporedbi s prvim izdanjem učinjen je velik pomak, kako u broju korištenih arhivskih dokumenata i usmenih svjedočanstava te novih fotografija, tako i u samom opsegu istraživanja. U posljednji čas prikupljena svjedočanstva imaju posebnu važnost kao iznimno dragocjen izvor informacija te kao takva daju knjizi dokumentarnu notu. Pisana kao znanstveno-publicističko djelo, knjiga će biti zanimljiva mnogim Istranima čiji su preci bili sudionici tih događanja, dok će budućim istraživačima poslužiti kao temeljno i nezaobilazno djelo za nove povijesne spoznaje.

Milan Radošević

Andrea Matošević, *Pod zemljom: antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2011., 360 str.

Studija o rudarenju na Labinštini, ukoričena koncem 2011., iznimno je vrijedno i kompleksno djelo zasnovano na autorovim višegodišnjim terenskim istraživanjima, temeljitom pristupu dostupnim izvorima, ali i čvrstom osloncu na recentnu stranu literaturu. Sigurnost pri argumentiranju i jasnoća u razlaganju problematike ne odaju kako je, zapravo, riječ o mladom znanstveniku. Naime, čitatelji koji prate znanstvenu produkciju zasigurno su se susreli s publikacijama utemeljenim, kao i Matoševićeva monografija,